

**SHAXSLARARO MUNOSABATLAR VA ULARNING KECHISHI.
DISKRIMINATSION YONDASHUV.**

Aliyeva Zarnigor Zafarovna

Profi universiteti Navoiy filiali

Pedagogika va psixologiya fakulteti talabasi,

Nuriddinova Nilufar Nodirbekovna

Profi universiteti Navoiy filiali

Pedagogika va psixologiya fakulteti talabasi.

Annotatsiya: Shaxslararo munosabatlar jarayonida shaxsning ishtiroki va bu jarayonda shaxslar o'rtasida kechadigan munosabatlarni o'rganish ijtimoiy psixologiya uchun dolzarb muammolardan biri bo'lib kelmoqda. Bunday munosabatlar sirasiga shaxs xulq-atvoriga tegishli bo'lgan altruizm, egoizm, agressiya, tolerantlik, stigma, diskriminatsiya tushunchalarini kiritish mumkin.

Kalit so'zlar: shaxslararo munosabatlar, altruizm, egoizm, agressiya, tolerantlik, stigma, diskriminatsiya, xulq-atvor.

Kirish: Bugungi kunda altruizm, egoizm, agressiya, tolerantlik, stigma, diskriminatsiya va boshqalar kabi tushunchalarning mohiyatini ochishga harakat qilish ijtimoiy psixologiya sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislarning barchasini qiziqtirayotganligi bejiz emas, albatta. Chunki bu tushunchalar aynan shaxs va jamiyat munosabatlariga ham o'z ta'sirini o'tkazadi. Shaxslararo munosabatlarda ba'zan kishilar bir-birlarining egoistik xulqidan shikoyat qilishi kuzatiladi. Bunday xulq qanday kechishini tahlil qilib ko'ramiz. Egoizm shaxsning ijtimoiy muhitiga salbiy ta'sir qiladi. Hech qaysi shaxs o'z atrofida sodir bo'layotgan voqea-hodisalarni hissiyotsiz baholamaydi.

Yaqin kishilar bilan yoki oilaviy munosabatlarda muammolar yuzaga kelganida, kishilar mas'uliyatni ko'proq o'z juftiga yuklaydi. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, ajralish uchun kelganlarning ko'pchiligi oilaning ajrim ostonasiga kelib qolganligi uchun o'z juftini yoki yana kimlarnidir aybdor deb hisoblaydilar. Aksincha, oilaviy munosabatlardagi ijobiy jihatlar, ishdagi yoki boshqa sohalardagi muvaffaqiyatlarning sababchisini ko'rsatish lozim bo'lsa, albatta o'z ishtirokchidan so'z ochishadi va bunday xususiyat ko'pchilikka xosdir.

Ma'lum bir sohada bir xil muvaffaqiyatga yoki natijaga erishish uchun raqobatlashayotgan olimlar o'zlarining fanga qo'shgan hissalarini haqida gapirayotganida kamdan kam kamtar bo'lishi xorij psixologiyasining yetuk olimlaridan biri – E.Ross tomonidan tasdiqlangan. E.Ross bu fikrining tasdig'i uchun quyidagi misolni keltiradi: 1923-yilda insulinni yaratgan Frederik Banting va Djon Makleodlar

Nobel mukofotiga sazovor bo'lishganidan so'ng, F. Banting ommaviy chiqishlardan birida, laboratoriyani boshqarayotgan unga D.Makleod yordam berishdan ko'ra, ko'proq xalaqit berganligini ta'kidlaydi, D.Makleod esa ixtiroga qanday erishganligi haqida gapira turib, o'z nutqida biron marta ham F.Bantingning ismini tilga olmaydi(Ross, 1981). Bundan ko'rinadiki, shaxsdagi egoizm uning «Men»ida o'ta markazlashuvi bilan bog'liq holda yuzaga keladi. Ba'zi kishilarning o'zi haqida qayg'urishi ham ularning ijtimoiy xulq-atvorida egoizmni motivlashtirishi mumkin.

Kishilar o'z atrofidagilarda yaxshi taassurot qoldirish umidida turli xil kosmetikalar, parhezlar uchun milliardlab mablag'larni sarflaydilar. Egoistlarning harakatlari asosan o'z imidji haqida qayg'urish ostida qilinadi. «Odamlarda hech bir mavzu o'zlari haqidagidan ko'ra katta qizi- qish uyg'otmaydi. Bundan tashqari ularning ko'pchiligini o'z shaxsidan boshqa hech narsa qiziqitirmaydi», deb yozadi R.F.Baumayster.

Jamiyatdagi shaxslararo munosabatlarda ba'zi toifa vakillariga nisbatan diskriminatsiya asosida yondashish kuzatiladi. Diskriminatsiya umumiy tushunchada tan olmaslikni maqsad qilgan yoki tenghuquqlilik hamda uni himoya qilishni rad etgan, tenghuquqlik tamoyili va insoniylik qadr-qimmatini kamsituvchi har qanday ajratish, tahqirlash, cheklash yoki afzal ko'rishni bildiradi. Amerikalik psixolog Chaldinining fikriga ko'ra, shaxslar orasida bir-biriga nisbatan diskriminatsiyaning yuzaga keltiruvchi sabablar quyidagilar bo'lishi mumkin: «ijtimoiy, iqtisodiy, diniy, irqiy, etnik kelib chiqishi, tanasining rangi, jinsiy oriyentatsiyasi va boshqa diskriminatsiyalar».

Barcha ko'rinishdagi cheklashlarni avtomatik tarzda inson huquqlarining buzilishi, ya'ni diskriminatsiya deb hisoblash mumkin. Agar ular mantiqan muvofiq va obyektiv kriteriyalarga asoslangan bo'lsa, ushbu cheklashlar oqlanishi mumkin. Diskriminatsiyaning o'ziga xos bo'lgan uchta elementi mavjud bo'lib, biz diskriminatsiyaning barcha ko'rinishlari uchun ana shu asosiy elementlarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin: Harakat – ajratish, tahqirlash, cheklash yoki afzal ko'rish kabi diskriminatsiyalovchi harakatlarni kvalifikatsiya qilishni anglatadi. Sabablar – irqiy, tana rangi, kelib chiqishi, milliy, etnik kelib chiqishi, jinsi, yoshi, jismoniy barkamollik va boshqalar kabi shaxsiy tavsif diskriminatsiya sabablari hisoblanadi.

Maqsad yoki oqibat – diskriminatsiya o'zining maqsadiga ega bo'lib, buning oqibatida jabrlanuvchilar, qurbonlarning insoniy huquqlari va asosiy erkinliklariga to'sqinliklar yaratilishi, qollanilishi yoki amalga oshirilishi mumkin. Bu borada odamlar yoki ma'lum bir guruhlariga nisbatan subyekt tomonidan amalga oshirilmoqchi bo'lgan (maqsadi bayon etilgan) bevosita diskriminatsiya va ko'rinishidan neytral

vaziyatga ega, choralar afzalligini haqiqatdan ham boshqalarga nisbatan solishtirganda bir odam, guruhga berilishiga sabab bo'lgan oqibatlarga dahldor bo'lgan bilvosita diskriminatsiyani ajrata olish zarur.

Diskriminatsiyani tushunish uchun unga beriladigan qo'shimcha tavsiflar mavjuddir. Bular: Hukmronlik – odatda ustunlik qiluvchi guruh diskriminatsiyani kam sonli bo'lgan yoki ta'sirga nisbatan kam qarshilik ko'rsatuvchi odam va guruhlarga nisbatan amalga oshiradi. Jamiyatda odamlar yoki guruhlarning qaysidir jihatdan bir-biridan ustunlik qilishi son jihatdan (ko'pchilik kamchilikka nisbatan munosabatlarda), hukmronlik jihatdan («ynqori sinf» vakillari «quyi sinf» vakillariga nisbatan munosabatlarda) kuzatilishi mumkin. Ustunlik qilish orqali bir guruh ikkinchi guruhga nisbatan ular hech qanday ahamiyatga ega emasdek munosabatda bo'ladi, aksariyat hollarda bu guruhda asosiy inson huquqlarining cheklanishlari kuzatiladi.

Kolumbiya Universiteti professori B.A. Richardsoning fikriga ko'ra, «diskriminatsiya inson qadr-qimmatini hamda inson huquqlari amalga oshirilayotgan jarayonda ularning inkor etilishi hisoblanadi». Pozitiv harakatlar – pozitiv diskriminatsiya atamasining ilk bor kelib chiqishi AQSHda bo'lib, u yana «pozitiv harakat» nomi bilan ham ataladi. U o'zida amaliy tenglik va diskriminatsiyaning institutsiyalashgan shakliga erishish uchun yo'naltirilgan vaqtinchalik maxsus choralarni ham aks ettiradi. Institutsional diskriminatsiya – jamiyatda, tashkilot va idoralarda tizimli ravishda tengsizlik hamda diskriminatsiyaga olib keluvchi umumiy qabul qilingan qonunlar, siyosat, urf-odat va udumlarga taalluqli.

XULOSA: Shaxslararo munosabatlarning tabiatiga jinsi, millati, yoshi, fe'l-atvori, sog'lig'i, kasbi, odamlar bilan tajribasi, o'zini o'zi anglashi, muloqotga bo'lgan ehtiyoj va boshqalar kabi shaxsiy xususiyatlar ta'sir qiladi. Muloqot - odamlarning birgalikdagi faoliyatlari ehtiyojlaridan kelib chiqadigan turli faolliklari mobaynida bir-birlari bilan o'zaro munosabatlarga kirishish jarayonidir. Ya'ni, har bir shaxsning jamiyatda bajaradigan faoliyatlari (mehnat, o'qish, o'yin, ijod qilish va boshqalar) o'zaro munosabat va o'zaro ta'sir shakllarini o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

3. I.A. Karimov. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — T.: «Ma'naviyat», 2008.
4. Смелзер Н.И. Социология. — М.: 1994.
5. Социальная психология. Учеб. пос. \\ Под ред. А.П. Журавлева, — М.: 2002.
6. Фромов С.С. Основа социологии. — М.: Юрист, 1997.
7. Чалдини Р., Кенрик Д. Социальная психология. — М.: 2002.
8. V. Karimova. Ijti moi y psi xologiya va am aliyot, . ц— 2009.
9. V. Karimova, O. Xayitov. Shaxsning ijtimoiylashuv masala- si. - T.: 2007.